

SUN'IY INTELLEKT VA JURNALISTIK ETIKA: XALQARO VA MILLIY YONDASHUVLAR QIYOSI

Pirboyev Umid Murod o'g'li

Xalqaro Nordik universiteti magistranti Tel: +998 99 567 72 35

Annotatsiya: *Maqolada sun'iy intellekt texnologiyalarining jurnalistikada qo'llanilishi bilan bog'liq etik me'yorlar xalqaro va milliy darajada qiyosiy-huquqiy aspektida tahlil qilingan. Tadqiqotda Yevropa Ittifoqining Sun'iy intellekt to'g'risidagi qonuni (EU AI Act, 2024), GDPR me'yorlari, YuNESKOning sun'iy intellekt etikasi bo'yicha Tavsiyanomasi (2021), Xalqaro jurnalistlar federatsiyasining (IFJ) Parij Xartiyasi (2023) hamda O'zbekiston Respublikasining "Sun'iy intellekt texnologiyalarini 2030-yilga qadar rivojlantirish strategiyasi" va Adliya vazirligi tasdiqlagan etika qoidalari kabi normativ-huquqiy hujjatlar qiyoslab tahlil qilingan.*

Kalit so'zlar: *sun'iy intellekt, jurnalistik etika, EU AI Act, GDPR, YuNESKO, Parij Xartiyasi, milliy strategiya, mediahuquq, axborot xavfsizligi.*

Abstract: *The article presents a comparative legal analysis of ethical norms governing the use of artificial intelligence technologies in journalism at both international and national levels. The study examines key normative documents including the EU AI Act (2024), GDPR provisions, UNESCO Recommendation on the Ethics of Artificial Intelligence (2021), the Paris Charter of the International Federation of Journalists (IFJ, 2023), as well as the Republic of Uzbekistan's "Strategy for the Development of Artificial Intelligence Technologies until 2030" and the ethical guidelines approved by the Ministry of Justice.*

Keywords: *artificial intelligence, journalistic ethics, EU AI Act, GDPR, UNESCO, Paris Charter, national strategy, media law, information security.*

KIRISH

XXI asrning ikkinchi o'n yilligida sun'iy intellekt texnologiyalarining ommaviy axborot vositalari faoliyatiga jadal kirib kelishi global media maydonida tizimli transformatsiyaga sabab bo'ldi. Generativ neyrotarmoqlar, robot-muxbirlar, virtual boshlovchilar va avtomatlashtirilgan kontent yaratish tizimlarining keng tarqalishi an'anaviy jurnalistik amaliyot oldida bir qator yangi etik, huquqiy va kasbiy muammolarni keltirib chiqardi. Dipfeyk texnologiyalari, algoritmik biryoqlamalilik, axborot manbalarini soxtalashtirish va mualliflik huquqi masalalari — bularning barchasi global tartibga solinishi zarur bo'lgan masalalar qatorida turibdi.

Mazkur sharoitda dunyoning yetakchi davlatlari va xalqaro tashkilotlari sun'iy intellekt va jurnalistika kesishmasidagi etik me'yorlarni huquqiy darajada belgilashga harakat qilmoqda. Yevropa Ittifoqining 2024-yilda qabul qilingan Sun'iy intellekt to'g'risidagi qonuni — EU AI Act — bu yo'nalishdagi eng qamrovli huquqiy

hujjatdir. YuNESKOning 2021-yildagi Tavsiyanomasi, Xalqaro jurnalistlar federatsiyasining 2023-yilda imzolangan Parij Xartiyasi va boshqa hujjatlar global etik me'yorlarning shakllanishiga asos bo'lib xizmat qilmoqda.

O'zbekiston Respublikasi ham bu sohada o'z huquqiy bazasini izchil takomillashtirib bormoqda. Prezidentning 2024-yil 14-oktyabrdagi PF-158-sonli Farmoni bilan tasdiqlangan "Sun'iy intellekt texnologiyalarini 2030-yilga qadar rivojlantirish strategiyasi", Adliya vazirligi tomonidan tasdiqlangan etika qoidalari va boshqa normativ-huquqiy hujjatlar milliy yondashuvning huquqiy asosini tashkil etadi.

Ushbu maqolaning maqsadi sun'iy intellekt va jurnalistik etika sohasidagi xalqaro va milliy yondashuvlarni qiyosiy-huquqiy aspektda tahlil qilish, ulardagi umumiy va o'ziga xos jihatlarni aniqlash hamda milliy huquqiy bazani takomillashtirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqotda qiyosiy-huquqiy, hujjat tahlili va kontent-tahlil metodlaridan foydalanilgan.

1. Sun'iy intellekt va jurnalistik etikani tartibga solishning xalqaro me'yorlari

Sun'iy intellektni tartibga solish bo'yicha xalqaro huquq tizimida bir necha asosiy hujjatlar mavjud bo'lib, ular sun'iy intellekt va jurnalistika kesishmasi uchun bevosita huquqiy asos vazifasini bajaradi. Bu hujjatlarning eng muhimi — Yevropa Ittifoqining 2024-yil mart oyida qabul qilingan EU AI Act qonunidir. Mazkur qonun sun'iy intellekt tizimlarini xatar darajasiga ko'ra to'rt toifaga ajratadi: qabul qilib bo'lmaydigan xatar, yuqori xatar, cheklangan xatar va minimal xatar. Jurnalistika sohasidagi ko'pgina ilovalar — masalan, biometrik tanib olish, ovoz va yuz sintezi vositalari — yuqori xatar toifasiga kiradi va majburiy huquqiy nazoratga olinadi.

EU AI Act qonunining 50-moddasi jurnalistika nuqtai nazaridan alohida ahamiyatga ega. Unga ko'ra, sun'iy intellekt yordamida yaratilgan har qanday matn, ovoz yoki vizual kontent oshkora ravishda belgilab qo'yilishi shart. Bu talab dipfeyk hodisasiga qarshi kurashda asosiy huquqiy vositadir va shaffof axborot maydonini ta'minlashga qaratilgan. Bundan tashqari, qonun OAV uchun sun'iy intellektdan foydalanish bilan bog'liq risklarni baholash, manbalarni hujjatlashtirish va inson nazoratini saqlash majburiyatini belgilaydi.

Yevropa Ittifoqining Umumiy ma'lumotlarni himoya qilish reglamenti (GDPR, 2016) sun'iy intellekt yordamida shaxsiy ma'lumotlarni qayta ishlashga oid qoidalarni belgilab beradi. Reglamentning 22-moddasi to'liq avtomatlashtirilgan qaror qabul qilish jarayoniga nisbatan inson aralashuvini talab qiladi — bu qoida jurnalistik tahririyat amaliyotida ham bevosita qo'llanadi.

YuNESKOning 2021-yilda barcha a'zo davlatlar tomonidan qabul qilingan "Sun'iy intellekt etikasi bo'yicha Tavsiyanomasi" sun'iy intellektni etik tartibga solishning global asoslarini belgilaydi. Hujjat to'rtta asosiy qadriyatni — inson huquqlari, atrof-muhitni asrash, xilma-xillik va tinchparvarlik — hamda o'nta

printsipni o'z ichiga oladi. Jurnalistika nuqtai nazaridan eng muhimi — shaffoflik, hisobdorlik va inson nazorati printsiplaridir.

Xalqaro jurnalistlar federatsiyasining (IFJ) 2023-yil noyabrda 32 ta xalqaro media tashkiloti tomonidan imzolangan "Sun'iy intellekt va jurnalistika bo'yicha Parij Xartiyasi" sun'iy intellektni jurnalistik amaliyotda qo'llashning kasbiy etik talablarini aniqlab beradi. Xartiya o'n bandni o'z ichiga olgan bo'lib, ularning markazida quyidagi printsiplar turadi: barcha SI yordamida yaratilgan kontent oshkora belgilash, kasbiy mustaqillikni saqlash, manbalarni himoya qilish, jurnalistik mehnatning iqtisodiy qadrini qo'riqlash va auditoriyaning ishonchini ta'minlash.

2. O'zbekiston Respublikasining milliy huquqiy bazasi

O'zbekistonda sun'iy intellektni tartibga solish bo'yicha milliy huquqiy baza so'nggi besh yil ichida tizimli ravishda shakllantirildi. Bu jarayonning huquqiy asosi — Prezidentning 2024-yil 14-oktyabrdagi PF-158-sonli Farmoni bilan tasdiqlangan "O'zbekiston Respublikasida sun'iy intellekt texnologiyalarini 2030-yilga qadar rivojlantirish strategiyasi"dir. Strategiya sun'iy intellekt sohasini rivojlantirishning aniq maqsad, vazifa va asosiy yo'nalishlarini belgilab beradi, jumladan, OAV va kreativ industriyalarda sun'iy intellektni qo'llashga oid alohida yo'nalish kiritilgan.

Adliya vazirligi tomonidan tasdiqlangan "Sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish bo'yicha etika qoidalari" milliy darajadagi etik me'yorlarning huquqiy ifodasidir. Qoidalarning asosiy printsiplari sifatida quyidagilar belgilangan: inson huquqlari va erkinliklarini hurmat qilish, shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish, shaffoflik va tushuntirilishi, mas'uliyat va hisobdorlik, kamsitishga yo'l qo'ymaslik hamda axborot xavfsizligini ta'minlash.

OAV faoliyatini huquqiy tartibga soluvchi asosiy qonun — "Ommaviy axborot vositalari to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni (2007) — hozircha sun'iy intellektga oid maxsus qoidalarni o'z ichiga olmaydi, biroq qonunning umumiy printsiplari (haqqoniylik, obyektivlik, manba ko'rsatish majburiyati) sun'iy intellektidan foydalanish sharoitida ham bevosita qo'llanadi. "Axborotni huquqiy himoya qilish kafolatlari va unga erkin kirishni ta'minlash" hamda "Shaxsiy ma'lumotlar to'g'risida"gi qonunlar dipfeyk va boshqa SI asosida yaratilgan dezinformatsiyaga qarshi kurashda huquqiy asos bo'lib xizmat qiladi.

Shu bilan birga, milliy huquqiy bazada bir qator masalalar hali to'liq tartibga solinmagan. Xususan, SI yordamida yaratilgan jurnalistik kontentning huquqiy maqomi, uning oshkora belgilanishi majburiyati va mualliflik huquqi masalalari qonun darajasida aniqlanmagan. Bu boradagi qonunchilik takomillashtirishni talab qiladi.

3. Xalqaro va milliy yondashuvlarning qiyosiy tahlili

Quyidagi 1-jadval xalqaro va milliy huquqiy yondashuvlarni asosiy parametrlar bo'yicha qiyoslab beradi.

1-jadval

Sun'iy intellekt va jurnalistik etika: xalqaro va milliy yondashuvlar qiyosi

Parametr	Xalqaro yondashuv (EU AI Act, YuNESKO, IFJ)	Milliy yondashuv (O'zbekiston)
Huquqiy maqom	Majburiy qonun (EU AI Act) + xalqaro tavsiyalar	Strategiya + idoraviy etika qoidalari
Risk darajasiga ko'ra tasnif	To'rt darajali tasnif tizimi mavjud	Aniq tasnif tizimi shakllantirilmagan
SI kontentini belgilash majburiyati	Majburiy (EU AI Act, 50-modda)	Tavsiya shaklida; majburiy norma yo'q
Inson nazorati	GDPR 22-modda asosida majburiy	Etika qoidalarida printsip sifatida
Dipfeykka qarshi kurash	Maxsus huquqiy mexanizmlar mavjud	Umumiy huquqiy normalar orqali
Sanksiya tizimi	Jarima 35 mln evrogacha yoki yillik daromadning 7% gacha	Aniq belgilangan sanksiya tizimi yo'q

Jadval tahlili shuni ko'rsatadiki, xalqaro va milliy yondashuvlar bir qator umumiy printsiplarni (inson huquqlarini hurmat qilish, shaffoflik, hisobdorlik, shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish) baham ko'radi. Bu xalqaro huquqiy konvergensiyaning ijobiy belgisidir. Shu bilan birga, qiyos ikki yondashuv o'rtasidagi muhim farqlarni ham aniqlaydi. Xalqaro yondashuv, ayniqsa EU AI Act, majburiy huquqiy mexanizmlarga, aniq tasnif tizimiga va sezilarli sanksiyalarga tayanadi. Milliy yondashuv esa ko'proq tavsiya va strategik hujjatlar shaklida ifodalangan bo'lib, majburiy huquqiy normalar darajasiga yetkazilmagan.

Bu farq bir qator amaliy oqibatlarga ega. Birinchidan, SI yordamida yaratilgan kontentni oshkora belgilash majburiyatining yo'qligi auditoriya ishonchining pasayishiga olib kelishi mumkin. Ikkinchidan, aniq sanksiya tizimining mavjud emasligi qonun ijrosini ta'minlashda qiyinchiliklar tug'diradi. Uchinchidan, jurnalistlar va tahririyatlar uchun aniq huquqiy yo'l-yo'riqlarning yetishmasligi kasbiy noaniqlikni keltirib chiqaradi.

Mazkur farqlarni hisobga olgan holda, milliy huquqiy bazani takomillashtirish bo'yicha quyidagi tavsiyalar ishlab chiqilishi mumkin: birinchidan, OAV to'g'risidagi qonunga sun'iy intellektga oid maxsus bo'lim kiritish va SI yordamida yaratilgan kontentni oshkora belgilash majburiyatini qonun darajasida mustahkamlash; ikkinchidan, EU AI Act namunasida SI tizimlarini risk darajasiga ko'ra tasniflash mexanizmini joriy etish; uchinchidan, SI etika qoidalarining buzilishi uchun aniq ma'muriy javobgarlik chora-tadbirlarini belgilash; to'rtinchidan, Yevropa Ittifoqi va YuNESKO bilan huquqiy harmonizatsiya jarayonini izchil davom ettirish.

Xulosa

Sun'iy intellekt va jurnalistik etika sohasidagi xalqaro va milliy yondashuvlarning qiyosiy tahlili quyidagi xulosalarga olib keldi. Birinchidan, ikki yondashuv asosiy printsiplar — inson huquqlari, shaffoflik, hisobdorlik va shaxsiy

ma'lumotlarni himoya qilish — bo'yicha mos keladi, bu esa xalqaro huquqiy konvergensiyaning ijobiy alomatidir.

Ikkinchidan, ikki yondashuv o'rtasidagi farqlar asosan huquqiy mexanizmlarning xarakteri (majburiy norma vs tavsiya), sanksiyalar tizimi va aniq tasniflash tizimining mavjudligi masalalarida namoyon bo'ladi. Bu farqlar tasodifiy emas, balki huquq tizimlarining rivojlanish darajasi va sun'iy intellekt sohasining nisbiy yangiligi bilan bog'liq.

Uchinchidan, milliy huquqiy bazani takomillashtirish O'zbekistonda sun'iy intellekt va jurnalistika kesishmasidagi etik me'yorlarni samarali huquqiy darajada ta'minlash uchun zarur. Bu jarayon xalqaro tajribani o'zlashtirish, qonun ijodkorligi va kasbiy hamjamiyat bilan keng muhokama orqali amalga oshirilishi maqsadga muvofiqdir. Tadqiqotning bundan keyingi yo'nalishi sifatida O'zbekiston OAV redaksiyalarining ichki etik kodekslari va xalqaro standartlarning qiyosiy tahlili ko'rib chiqilishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 14-oktyabrdagi PF-158-sonli Farmoni "Sun'iy intellekt texnologiyalarini 2030-yilga qadar rivojlantirish strategiyasini tasdiqlash to'g'risida". — URL: <https://lex.uz>

2. O'zbekiston Respublikasining "Ommaviy axborot vositalari to'g'risida"gi Qonuni. 15.01.2007, № ORQ-78. — URL: <https://lex.uz>

3. O'zbekiston Respublikasining "Shaxsiy ma'lumotlar to'g'risida"gi Qonuni. 02.07.2019, № ORQ-547. — URL: <https://lex.uz>

4. Sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish bo'yicha etika qoidalari. Adliya vazirligi, 2023. — URL: <https://minjust.uz>

5. Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council laying down harmonised rules on artificial intelligence (Artificial Intelligence Act). Official Journal of the European Union, 12 July 2024.

6. Regulation (EU) 2016/679 (General Data Protection Regulation). Official Journal of the European Union, 27 April 2016.

7. UNESCO Recommendation on the Ethics of Artificial Intelligence. — Paris: UNESCO, 2021. — 41 p.

8. Paris Charter on AI and Journalism. International Federation of Journalists. — Paris, November 2023. — 12 p.

9. Alimov B. Zamonaviy O'zbekiston jurnalistikasining nazariy asoslari. — Toshkent: Akademnashr, 2022. — 248 b.